

KRITISCHE OPMERKINGEN OMTRENT EENIGE SCHILDERIEN IN 's RIJKSMUSEUM

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

IN de volgende regelen stel ik mij voor een aantal kritische observaties, in den loop der laatste jaren in het Rijksmuseum gemaakt, bijeen te brengen. Enkele er onder zijn door mij reeds mondeling aan deze of gene medegedeeld en zoo ten deele ook reeds in het museum doorgedrongen. Zoo noodig wensch ik ze hier met redenen te omkleeden.

AELBERT CUYP. In mijne reeds vroeger uitgesproken meening, dat het gezicht op Dordrecht (Nr. 256) eene copie is naar de linker helft van het beroemde schilderij bij Captain HOLFORD te Londen, ben ik na herhaalde en zeer nauwkeurige beschouwing van het origineel slechts versterkt. Het is een vrij goede copie, maar zij staat toch zoover ten achter bij het meesterlijk origineel, dat tot de 6 of 7 allergrootste meesterwerken van CUYP behoort, dat aan eene eigenhandige herhaling niet te denken valt. Wilde ik een uiterlijke aanwijzing hiervoor geven, zoo ligt zij o. a. daarin, dat in de copie het dwarsschip der Groote kerk over het hoofd is gezien, dat in Captain HOLFORD's stuk wel degelijk, zij het ook slechts zwak, is aangegeven. Aan CUYP zelf, die zijn vaderstad zoo telkens en telkens weer schilderde, zou een dergelijk verzuim niet overkomen zijn. De innerlijke bewijzen evenwel, liggende in de kwaliteiten van het stuk, zijn veel

talrijker en sterker. Men moet echter daarvoor het origineel kennen, anders is argumentatie vrij onvruchtbaar.

Ik knoop aan het hier gezegde de algemeene opmerking vast, dat AELBERT CUYP een der moeilijkst te kennen meesters onzer school is, omdat hij zoo veelzijdig, maar ook zoo ongelijkmatig van kwaliteit is. Aan de eene kant worden of werden stukken van de meest verschillende meesters aan hem toegeschreven, zoo zij slechts een zekeren gloed of een sterk in het oog springend rood hebben. Zoo bijv. hoenders van GIJSBERT D'HONDECOETER of van GOVERT CAMPHUYSEN, figurenstudies van AERT DE GELDER, riviergezichten van LIEVE VERSCHUIER, veestukken van HENDRIK MOMMERS, of uit den vroegen tijd van W. ROMEYN, jagdtafereelen van LUDOLPH DE JONG, zonsondergangen van HENDRIK TEN OEVER, maneschijnen van AERT VAN DER NEER, portretten van ADAM CAMERARIUS, doode vogels van CORNELIS LELIENBERGH, strandgezichten van CORNELIS BEELT, HENDRIK DE MEIJER en GUILLIAM DU BOIS en wat al niet meer! Om niet te spreken van de portretten van zijn vader JACOB GERRITSZ of de bijbelsche voorstellingen van zijn oom BENJAMIN CUYP of van de werken zijner pasticheurs, de VAN STRIJ's.

Aan de andere kant zien wij ook vaak wantrouwen tegen zijne ontwijfelbaar echte werken, zoo zij ongewoon van opvatting of wat zwak uitgevallen zijn. In het Museum te Breslau bijv. heeft men drie werken van AELBERT CUYP, alle verschillend doch alle echt; toch zijn er twee in den catalogus van een vraagteeken voorzien (Nrs. 145 en 338). Niet lang geleden werd nog de echtheid van een der CUYP's in het museum zijner vaderstad betwijfeld, Nr. 8, in den trant zijner vroege, van Goyen-achtige stukken, waarvan ik onlangs het vroegst gedagteekende werk 1639, toen CUYP negentien jaar oud was, in het Museum te Besançon (Nr. 111) vond. Het is in denzelfden geelachtig bruinen toon gedaan en ook zoo peuterig. Vooral de koeien zijn nog verbazend onhandig. Ook ging een gezichtje op een der poorten van Rotterdam in het Museum Boymans aldaar onder den naam van LIEVE VERSCHUIER (Nr. 55). In hetzelfde museum worden tegenwoordig nog twee vruchtstukken (Nrs. 124, 125) aan CUYP onthouden, alhoewel een ervan met het monogram A. C. in de bekende, zuivere kleine zwarte lettertjes gemerkt is en beide tot een groep van stillevens behooren, waarvan het groote stuk met de prachtige kreeft bij de Douairière BACKER—DE WILDT te Amsterdam de beste vertegenwoordiger is en waarvan anderen zich bevinden in het Suermondtmuseum te Aken, in het legaat SUASSO te Amsterdam en bij den heer T. HUMPHRY WARD te Londen.

Tegenover bovenvermelde copie staat Nr. 283, toegeschreven aan SIMON VAN DOUW, ruitergevecht, als een echte en voluit echt gemerkte CUYP. Hij hangt thans naast het landschap Nr. 104, zoodat iedereen zich door vergelijking kan overtuigen.

SIMON VAN DOUW was een schilder van den vijfden rang, die nooit zoo iets goeds als dit ruitergevecht in zijn soort is, heeft gemaakt.

Voor Nr. 253, Gevecht tusschen een haan en een kalkoen, weet ik nog steeds geen passenden naam. Een CUYP schijnt het mij stellig niet, eerder een Vlaamsch stuk.

Nog steeds staat op de lijst van Nr. 259, Familie in een landschap, het naambordje van AELBERT CUYP, alhoewel Dr. BREDIUS reeds voor jaren in zijne Meisterwerke er op heeft gewezen, dat het een J. G. CUYP is. Men vergelijkte slechts de kinderen links met de soortgelijke groep van dien meester in het Museum te Berlijn.

Nr. 289, de Onthoofding van Johannes den Dooper, vroeger DROST genaamd, heet thans CAREL FABRITIUS. Er bestaan van dezen slechts twee stukken, die ter vergelijking kunnen dienen: te Rotterdam en te Amsterdam. Voldoende punten van overeenkomst schijnen mij te ontbreken. Daarom geef ik er de voorkeur aan mij met een „ignoramus” te vrede te stellen.

Nr. 409. J. VAN GOYEN, Gezicht op Dordrecht, afkomstig uit het Werkhuis te Amsterdam, is een karakteristiek werk van WOUTER KNIJFF. Deze Haarmsche schilder van wien de oude bronnen reeds getuigen „als VAN GOYEN, bijzonder eveneens” (V. L. v. D. VINNE bij VAN DER WILLIGEN, blz. 196 u. v.) is vooral sinds de Leipziger tentoonstelling van 1889 meer bekend geworden. Men vond toen niet minder dan *vier* of vijf¹⁾ stukken van hem bijeen (vgl. SCHLIE in het Rep. f. Kunstw. XIII. 155). Bovendien ontmoet men er nog in Zweden (GRANBERG, Coll. privées, zes stuks), in het Amalienstift te Dessau (als SAL. VAN RUYSDAEL), in de Musea te Rijssel (als JAN VAN GOYEN, Nr. 353), te Gent, in Stafford House te Londen, op het slot te Anholt en op tal van andere plaatsen. Hier te lande komen ze ook wel in den handel voor en was er o. a. een groot stuk in de veiling HOUCK. Eenmaal hem gezien hebbende herkent men hem licht aan de vluchtigere behandeling van den boomslag en aan een groote voorliefde voor een grijsachtig blauw in de donkere partijen van het water op den voorgrond en in de daken der huizen.

Nr. 466a. Rivierlandschap, gemerkt D. v. H. en daarom DANIEL VAN HEIL genoemd. Deze laatste was evenwel een Vlaamsch schilder, terwijl de monogrammist D. v. H. ongetwijfeld een onder den invloed van SAFTLEVENS Rijngezichten staande Noordniederlander was, wiens naam ons voorloopig nog onbekend is.

Nr. 499. Beleg van 's Hertogenbosch, genoemd PAULUS VAN HILLEGAERT en Nr. 1491 Vertrek der Spaansche troepen uit die plaats, op naam van ESAIAS VAN DE VELDE zijn pendants en ongetwijfeld van dezelfde hand, dezelfde die ook

1) Een op de tentoonstelling, een in het museum en drie in de Thieme'sche Stiftung.

Nr. 502, de bekende groep der Prinsen van Oranje op het Buitenhof, die in zoovele varianten voorkomt, geschilderd heeft. Deze schilderijen wijken alle af van de gemerkte stukken van PAULUS VAN HILLEGAERT, zooals Nr. 497 Slag van Nieuwpoort en 498 Afdanking der Waardgelders, benevens van het daarbij behorende Nr. 500 FREDERIK HENDRIK en gevolg voor Breda.

De voornaamste punten van afwijking zijn: HILLEGAERT is geeler; in zijne figuren, zijne landschappen, zijne luchten; de schilder der andere stukken is blauwachtig groener in zijn landschappen, koeler en grijzer in zijn luchten, deze laatste vertoonen bij HILLEGAERT streepvormige wolken, bij den ander niet. Veel overeenkomst is er tusschen beide in de types der figuren zoowel als in die der paarden en ongetwijfeld bestaan er relaties tusschen HILLEGAERT en den anonymus. Ik meen den naam van dezen te kunnen mededeelen. Hij bevindt zich op een schilderij in het Museum te Napels, eveneens de belegering van 's Hertogenbosch voorstellende, met het dorp Vucht met zijn gothische kruiskerk en zijn stompen vierkanten toren op den voorgrond; links bevinden zich de aanvoerders met hun staf, en rechts zijn scenes in het kamp afgebeeld. Men overziet de belegeringswerken als een panorama van af een heuvel. De figuurtjes op den achtergrond zijn bijna zonder lokale kleuren in het groen van het landschap gezet. Van deze voorstelling maakt de catalogus een „Fête villageoise aux environs de la ville d'Anvers”, door HENRY PACX. Voor dat ik gezien had, dat deze naam „H. PACX A° 1632” op het schilderij staat, had ik hem reeds in den catalogus doorgeschrapt en er PAULUS VAN HILLEGAERT voor in de plaats gezet, zoozeer herinnerde mij het stuk aan de beide tafereelen te Amsterdam. Bij nader toezien ontdekte ik evenwel den naam, die volkomen authentiek bleek te zijn, en te Amsterdam teruggekomen, zag ik al spoedig, dat de bovengenoemde stukken aldaar afwijken van HILLEGAERT en overeenkomen met PACX. Tevens vond ik in den catalogus der auctie P. F. TIBERGHEN, Brussel 22 Mei 1828:

De inname van 's Hertogenbosch door H. PAIX, 1631.

De schrijfwijze PAIX kan door den samensteller van den catalogus verkeerd gelezen zijn, doch ook is het mogelijk, dat de artist den Latijnschen vorm PACX het eene maal, den Franschen vorm PAIX het andere maal heeft gebruikt. Ten derde bevindt zich op het huis Beverweert bij Utrecht een groep van halflevers-groote figuren der Prinsen van Oranje en Nassau te paard in een landschap, hetwelk PACX is gemerkt en ook het werk van onzen schilder is. Vooral de typen der paarden komen zeer goed overeen. De afwijkingen van de andere stukken die het vertoont, komen vermoedelijk op rekening van het ongewoon groote formaat.

Andere gemerkte stukken of ook levensbizonderheden zijn mij omtrent dezen, vermoedelijk evenals HILLEGAERT, Amsterdamschen artist niet bekend

geworden. Zijn schilderwerk bestaat behalve uit de genoemde stukken te Napels, Amsterdam en Beverweert, uit de in details onderling afwijkende voorstellingen van de Prinsen van Oranje op het Buitenhof, ten jagd uitrijdende, in het Mauritshuis (op naam van HILLEGAERT), in de collectie DUMBAR aldaar (in 1894 te Utrecht tentoongesteld als „Richting van ADRIAEN VAN DE VENNE,” cat. Nr. 449) en bij den Earl SPENCER te Althorp, terwijl een vijfde veel geringer exemplaar in het St. Nicolaesgasthuis te 's Gravenhage eene vrije herhaling ervan is. Bovendien is er in het Museum te Rijssel, gecatalogiseerd onder Nr. 728 als het werk van PIETER SNAVERS, nog eene groote voorstelling van het Beleg van den Bosch met het kamp van Vucht op den voorgrond.

Nr. 594. Portret van twee echtgenooten uit de familie BERESTEYN met hun kind aan het strand der zee, omstreeks 1640. De catalogus deelt mede, dat BODE dit schilderij aan ABRAHAM WILLAERTS toeschrijft. Ik herinner mij niet ooit dergelijke stukken van dezen meester gezien te hebben; wel is er in een particuliere verzameling te Emden een soortgelijk schilderij van een familie aan het strand der Noordzee met het opschrift in de lucht: *'t Gaet al naer Santvoort* en gemerkt ISACK L. Dit is waarschijnlijk het werk van ISAACK LUTTICHUYS aan wien dan ook wellicht het Amsterdamsche stuk ware toe te schrijven.

Nr. 630. Hollandsche School, De aanval der Hollanders bij Chattam. Op een vlag staat J. VAN LEYDEN. Dit is de naam des schilders, niet zooals vroeger werd aangenomen, die van het schip. KRAMM vermeldt een zeer goed schilderij van hem, een zeegvecht met een havenhoofd, gemerkt J. VAN LEYDEN 1661 en in het Museum te Middelburg is een tweede voorstelling van de vernieling der Engelsche vloot, gemerkt: IV LEYDEN. 1669. Waar deze schilder thuis behoorde is vooralsnog onbekend.

Nr. 687. Het musiceerend paar, met een valsche handteekening van PIETER DE HOOGH. Indien dit stuk aan KOEDYCK is toegeschreven, omdat men er dezelfde hand in zag als in den zoogenoemden KOEDYCK der verzameling SIX, dan zou het het werk van CORNELIS DE MAN zijn. Immers de Geograaf uit de genoemde collectie behoort met het soortgelijke stuk te Hamburg en één in het Museum te Marseille tot een groep van werken van CORNELIS DE MAN, waarvan zich het overtuigende, wijl gemerkte exemplaar in het Museum te Boedapest bevindt. Voor mij is het evenwel nog niet geheel zeker, dat DE MAN ook de schilder is van het stuk der verzameling VAN DER HOOP.

Nr. 690. De onwaardige bruiloftsgast. Afwisselend is dit stuk toegeschreven aan EECKHOUT en HOOGSTRATEN. Iedereen voelde, dat het van geen van beiden was, iedereen voelde ook, dat het een bekend meester uit de school van REMBRANDT moest zijn; men kon eenvoudig niet „op den naam komen”.

Deze naam is, gelijk thans reeds op de lijst vermeld staat, NICOLAES MOEYAERT. Het Rembrandtieke stuk te Brunswijk, Christus die Mattheus van den Tol roept, is het voornaamste steunpunt voor deze attributie, doch ook de ongelukkige verwerping, de twee jongenskopjes, de figuurtjes op den achtergrond, de hond enz. zijn karakteristiek genoeg voor MOEYAERT, om hem te herkennen.

Nr. 693. Het atelier van HOUBRAKEN is, gelijk ik reeds vroeger (Quellen-studiën, blz. 465) heb opgemerkt, een gekleurde copie van de prent van NICOLAES VERKOLJE. In de veiling J. E. SOWERBY e. a., Londen 27 Mei 1899, vond ik het origineel onder Nr. 128, toegeschreven aan MIERIS.

Nr. 748. Boschgezicht uit de collectie DUPPER is geen JAN VAN KESSEL; men vergelijkte slechts vlak in de nabijheid den Waterval van dezen meester in het legaat VAN DE POLL; deze laatste is tevens het bewijs, dat Nr. 69 in het Museum Boymans te Rotterdam geen ALLAERT VAN EVERDINGEN, maar ook een JAN VAN KESSEL is.

Nr. 762. Portretten van ROMBOUT HOGERBEETS met vrouw en kinderen in een park. Dit stuk draagt een valsch monogram van THOMAS DE KEYSER, van wien het zeker niet is. Het is vermoedelijk een der Vlaamsch-Hollandsche artisten van omstreeks 1625—30. Van dezelfde hand is een groep in een landschap in het museum te Keulen van het jaar 1632, waarop men de handteekening van den maker heeft verwijderd om er een beter klinkenden voor in de plaats te zetten.

Ook Nr. 763 portret van PIET HEIN en Nr. 764 zoogenoemde familie van PIET HEIN zijn geen overtuigende werken van THOMAS DE KEYSER; de schilder van het laatstgenoemde stuk moet men veeleer in de richting van W. C. DUYSER zoeken. Men vergelijkte bijv. de beide vrouwekopjes met de eigenaardige toetsjes van de glimlichten op neus en voorhoofd, de langgestrekte handen enz. Het stuk is evenwel zulk een ruïne, dat een definitief oordeel zeer moeilijk is.

Nr. 786. ISAACK KOEDYCK, portret van een admiraal. Dit is geen admiraal en geen KOEDYCK. Alles wat den voorgestelden persoon tot een admiraal maakt, het kijkje op de zee rechts, zijn harnas, zijn veelvoudige gouden keten met medaille is er later in geschilderd. De schilder van het oorspronkelijke is SIMON KICK. Tot de meest karakteristieke gedeeltes, die voor vergelijking in aanmerking komen behooren de mouw en de onderste ledematen. Er is tegenwoordig (April 1899) bij den kunsthandelaar GOUDSTIKKER een interieur met 3 of 4 figuren van KICK, dat uitmuntend ter vergelijking kan dienen.

Nr. 890. Portret van BRECHJE HOOFT is geen NIC. MAES, doch een PHILIPS VAN DIJK. Wie de moeite wil nemen het met de overige VAN DIJKS te confronteeren, zal het met mij eens zijn.

Nr. 981, het damesportret tegen een rooden achtergrond; op naam van

PAULUS MOREELSE, is voor mij niet overtuigend. Ik weet er vooralsnog geen anderen naam voor.

Nr. 1172. ALBERT, Graaf van Nassau is geen RAVESTEYN, doch een WYBRAND DE GEEST. Men vergelijke de portretjes uit dezelfde serie, die er vlak bij hangen (Nrs. 387—389).

Nr. 1350. Vischverkoopster in de verzameling VAN DER HOOP is, gelijk de catalogus reeds in de aanmerking mededeelt, een Q. VAN BREKELENKAM en geen H. M. SORGH, terwijl Nr. 1486, uit het legaat DUPPER, geen ADR. V. D. VELDE maar een karakteristieke JAN WIJNANTS is.

Nr. 1531, Boschgezicht, op naam van ADRIAEN VERBOOM, is een zéér karakteristiek en voor den schilder zéér goed werk van CORNELIS DECKER. Dat het geen VERBOOM is, bewijst vergelijking met het voluit gemerkte Nr. 1530 voldoende. Voor DECKER is bewijzend de behandeling van het gebladerte en de vorm en kleur der wolken. Van de handteekening IL. die er op moet staan, is tegenwoordig geen spoor meer te vinden. De figuurtjes schijnen mij van den schilder zelf, niet van LINGELBACH.

Nog steeds hangt zonder nummer en thans ook zonder naambordje in de internationale zaal een levensgrootte voorstelling van Susanna en de ouderlingen, vroeger toegeschreven aan MAERTEN DE VOS. Dit stuk is ongetwijfeld een werk van JOACHIM WTTWAEL. Men vergelijke slechts de koperkleurige vleesch tinten en de voorliefde voor de combinatie van blauwachtig groen en scherp rood in de costumes. In het Museum Kunstliefde kan men zich van de juistheid dezer bewering het best overtuigen, zoowel aan een genretafereel als aan de levensgrootte portretten; sinds korten tijd, tengevolge van den aankoop van twee middelmatige apostelkoppen ook in het Rijksmuseum.

Onder de overige schilderijen die nog ongenummerd zijn, komen de volgende voor, die tot opmerkingen aanleiding geven.

De ADRIAEN VAN OSTADE uit het geschenk MESSCHAERT VAN VOLLENHOVEN is een copie. Het datum 1648 reeds maakt het schilderij verdacht, het vertegenwoordigt een veel latere periode zijner kunst. Op een papiertje aan het venster staat dan ook met fijne cijfers 1678 en dit komt beter uit voor het origineel.

Twee portretten uit de verzameling DE RUYTER zijn op mijn conjectuur aan JAN ANDRÉ LIEVENS, den zoon van JOHANNES LIEVENS toegeschreven. Het eene, dat van ENGEL DE RUYTER, is op den halsband van den hond gemerkt I A L, het tweede, dat van JAN PAUWELSZ VAN GELDER, draagt links ter halver hoogte dezelfde letters, de A. evenwel niet op dezelfde lijn als de beide anderen toch halverwege de regel, de I en de L doorkruisen elk een der schuine halen van de A. Dit merk is vergezeld van het jaartal 1668, hetwelk zeer goed uitkomt

voor den jongen LIEVENS, (geb. 1644, te Antwerpen, in 1668 poorter te Amsterdam), die — wij weten het o. a. uit de gravure, die BLOOTELING naar zijn portret van ABRAHAM HEYDANUS sneed — portretten schilderde. Ook is er in het krachtige coloriet van den ENGEL DE RUYTER eenige verwantschap met het palet zijns vaders te herkennen, terwijl eindelijk beide stukken zich zeer goed laten rijmen met het voluitgemerkte ruiterbeeld in een landschap in het Fitzwilliam Museum te Cambridge.

Twee andere portretten uit dezelfde verzameling gaan nog als anonieme kunstwerken, alhoewel ze beide voluit D. HARINGH beteekend zijn.

Eveneens anoniem is nog een der vele voorkomende afbeeldingen van het gevecht tusschen BREAUTÉ en LEKKERBEETJE op de Vuchterheide. Vroeger werden deze in een bruine scala gedane voorstellingen toegeschreven aan SEBASTIAEN VRANCX, die evenwel krachtens zijn Vlaamsche kunstwijze veel kleuriger is. Men vergelijkte slechts zijne stukken in het Rijksmuseum! Onze voorstelling is daarentegen blijkbaar uit de Hollandsche School. Aan den senator P. SEMEONOF uit St. Petersburg komt de eer toe, het eerst voor twee soortgelijke stukken in het Museum Kunstliefde te Utrecht (Nrs. 81, 82) den waren naam te hebben genoemd en wel op grond van een gemerkt en van 1650 gedateerd stuk in zijn eigen verzameling, van GERRIT VAN SANTEN. Zoowel BREDIUS als schrijver dezes hadden sinds dien gelegenheid deze toeschrijving te controleeren en hare juistheid te erkennen. Deze GERRIT VAN SANTEN werd in 1629 lid van het Haagsche St. Lucasgilde en is verder voornamelijk bekend door de krijgstaferelen, die hij voor FREDERIK HENDRIK op het kasteel van Buren schilderde. Hij ontving in Februari en December 1647 achtereenvolgens 260 en 530 gulden voor voorstellingen van de belegeringen van Hulst, Sas van Gent, Schenkenschans (tweemaal), Grol en Gennep en het innemen van Wesel (tweemaal)¹⁾.

In 1670 werd in de collectie CORNELIS MONINCX een cleyne bataille van hem op 4 gulden getaxeerd.²⁾ Behalve te Utrecht en te Amsterdam vindt men ook elders voorstellingen van het gevecht van Breauté en Lekkerbeetje door VAN SANTEN, zoo o. a. in de historische afdeeling van het Museum te Brussel.

De heer SEMEONOF handelt over dezen schilder in het 2e deel blz. 84 van zijn, helaas alleen in 't Russisch verschenen, werk over Hollandsche schilders en geeft een facsimile van VAN SANTENS handteekening.

1) KRAMM, Aanhangsel en Kunstkronijk 1861 blz. 39.

2) Prot. Not. J. BEECQMAN, den Haag, O.-H. VII blz. 279.